

KRUNOSLAV PRANJIĆ

DANIČIĆEV STARI ZAVJET

Neće biti na odmet uvodno ponoviti općepoznato: ono o golemoj kulturnopovijesnoj, spoznajnoj i obrazovnoj vrijednosti biblijskih tekstova; k tomu još i ovo: da je već drugi milenij *Biblija* i najčitanija i najprevođenija knjiga na svijetu; osim toga: bez upoznavanja s biblijskom tematikom, motivikom i simbolikom nema potpuna razumijevanja tolikih univerzalnih djela i epoha u književnosti, u likovnim umjetnostima, u glazbi, u arhitekturi ...¹

Dakle, prihvatljivijih motivacija zbog čega bi se i suvremeni čovjek utjecao lektiri *Biblije* — doista je na pretek.

No da ove neosporno valjane poticaje podupremo, makar tek parafrazno pa i anegdotski, dvojicom duhovnih autoriteta naše suvremenosti:

— parafrazno: za filozofskog humanista Ernsta Blocha čitati *Bibliju* znači slijediti historiju heretika; a — njegovim riječima — hereza nije nipošto stanje kojim su pogođeni ravnodušni; dapače: ona inspirira i daje modele ponašanja protiv servilnosti, protiv ideologije gospodara, protiv heteronomne mitologije ...

— anegdotski: književnoga humanista, i revolucionara, Bertolta Brechta, upitali jednom zgodom o njegovoj najmilijoj lektiri; odgovorio je lakonski: — *Biblija!*

*

Rijetko je koja 'logija' toliko razgranata obuhvaćajući više disciplina koliko je to bibliologija; ona razumijeva: biblijsku hermeneutiku; povijest; geografiju; biblijsku arheologiju, pa filologiju uključujući prou-

¹ Vidi o tome u *Uvodnoj riječi* Jure Kaštelana: *Biblija*, izd. Stvarnost, Zagreb 1969, str. XIII—XIV.

čavanja biblijskoga rječnika na temelju usporedne literature Staroga Istoka; napokon i: biblijsku tekstualnu kritiku kojoj je pridružena biblijska prijevodna problematika.²

Odavde bismo i začeli svoje zanimanje za *Stari zavjet* u prijevodu Đure Daničića; iz pouzdane romansirane biografije njegove³ saznajemo da ga je (uza brojne druge poslove za koje bi mu jedva dostajalo i deset krepkih života, ne jedan njegov jedini, i to još zdravljem krhki) da je prijevod, dakle, radio za knjižarskog trgovca Müllera, pa kasnije Milarda po narudžbi Britanskog biblijskog društva, radio godinama, a dovršio u Zagrebu kao tajnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1867 (štamptom se taj prijevod pojavio 1870); i saznajemo, iz istog izvora, da mu kao prijevodni predložak nije poslužio hebrejski i aramejski izvornik, već latinski po izdanju Tremeliusa;⁴ pa biograf spominje kako je savjesni i brižni, i autokritični Daničić u sebi zebao plašeći se da li mu je sasvim uspio prijevod iz druge ruke te navodi, u tom povodu, odlomak iz bogate Daničićeve korespondencije:

— Bolje je da narod naš ima i ovakvi prevod Biblije nego nikakav [...] Kad nastanu u našem narodu hebrejisti, neka popravljaju. Hvala Bogu te sam i toliko mogao.⁵

(Biograf nije navodio te tako ostaje neznan da li je Daničić poznao *Sveto pismo Starog zakona* [...] *Sada u Jezik Slavno-Illyrijski Izgovara Bosanskog prinesheno*. PETAR KATANCSICH. Posthumno izdao Grgur Čevapović. Svezak I—IV; u Budimu 1831. I nije rečeno, te nije ni znano, da li je Daničić poznao još jedan, od njegova raniji, hrvatski prijevod: *Sveto pismo Staroga i Novoga uvita iz latinskoga s obzirom na matične knjige izbistreno i iztumačeno po IVANU MATIJU ŠKARICU* [...] U Beču 1858—1861. Izvjesnost o upitanome ne bi vele pripomogla našoj nakan: promotriti izražajne, tj. stilističke vrijednosti dijelova Daničićeva prijevoda; drugo bi zanimanje bilo jednako uzbudljivo i napora vrijedno: da se usporedo promotre te vrednuju rečeni prijevodi sa stajališta prijevodne jednakovrednosti i prihvatljivosti polazeći od razine fonološke, razine riječi, pa hijerarhijski se penjući preko razine sintaktičke do razine odlomka; ili pak da se zanemari jezična ekvivalencija, a da se ogleda kako se supstancija sadržaja među znacima različitih jezika odnosi na istu zbilju gdje bi se konzument ponašao posve jednako kao da je razumio sâm izvornik — a to da su moguća shvaćanja prijevoda i prevođenja.⁶)

U povodu novijih preinaka Vukova prijevoda *Novoga zavjeta* Dimitrija Bogdanović razložno je ustvrdio:

² *Nav. izd., Opći uvod u Bibliju*, str. 1169/70.

³ Miodrag Popović: *Đura Daničić*, izd. Nolit, Beograd MCMLIX.

⁴ *O. c.*, str. 170.

⁵ *O. c.*, str. 194.

⁶ Vidi o tome: Radoslav Katičić: *Jezikoslovni zapisi o prevođenju*, »Književna smotra«, Zagreb, br. 12/1972.

— [...] stodvadesetisedam godina posle izlaska iz štampe prvog izdanja *Novog zavjeta*, nema ni smisla nastojati da ono bude 'popravljeno'. Ono je celina za sebe, jedinstveno u svome književnom izrazu, neponovljivo i nepopravljivo u isti mah. Vreme je za nove prevode.⁷

Jednakovredna je ova tvrdnja analogijski prenesena i na Daničićev prijevod *Starog zavjeta* svejedno što je već i njemu stoljeće i decenij da je sačinjen; spekulativnom se gestom, naime, jednako kao za svaki prijevodni tekst, tako i za Daničićev starozavjetni može zanemariti da je prijevođan; prijevod se jednostavno može uzeti te promatrati kao pjesničko djelo *sui generis*, nezavisno od svojega izvornoga predloška.⁸

Tako ćemo i učiniti kušajući sada uspostaviti uvjetno minimalnu ali tipologijsku listu stilskih postupaka reprezentativnih po Daničića-prevodioca jednako koliko i reprezentativnih za stilsku majestezu klasične pučke štokavštine kojoj je — ne libimo se reći unaprijed — upravo Daničićev prijevod starozavjetni — idealna *summa*.

Podvrgavajući se stezi metodološke (stilografske) čistote i stezi metodičke postupnosti: od delimitacije i identifikacije preko interpretacije do valorizacije⁹ — imenovat ćemo, i ogledati, nekolicke Daničićeve stilске postupke na različitim razinama jezičnog izraza.

1. Kad sintaksa znači...

Per definitionem, uzeli je mi normativno, deskriptivno, strukturalno ili transformacionalistički — sintaksa u svim mogućim navedenim poimanjima svedljiva je na jedno zajedničko: znači ona odnose među jedinicama koje imaju zajedništvo u višim, složenijim (sintagmatskim, iskaznim) cjelinama; relacijske pak riječi (veznici npr.) koje indiciraju različite tipove rečeničnih veza (parataksu ili hipotaksu) riječi su, dakako, bez samostalne značenjske vrijednosti; njihova je funkcija da pokažu, i opet: *odnos* između dijelova cjelina. No kad funkcija pokazivanja odnosa poprima značenjsku vrijednost, posrijedi će biti visoka stilistička, dapače i estetička vrijednost ostvarene inačice teksta, kad je posrijedi otvaraj sugestivne, pjesničke naracije. Uzmimo promotriti četiri od šest stavaka iz različitih glava *Prve knjige Mojsijeve koja se zove Postanje*,¹⁰ u prvome navratu bez ikakva komentara, tek u slijedu:

XXXVII, 5: — Uz to usni Josip san i pripovjedi braći svojoj, te oni još većma omrznu na nj.

6: — Jer im reče: da čujete što sam snio:

⁷ *Dve nove revizije Vukovog prevoda 'Novog zavjeta'*; »Kovčežić«, br. 12, Beograd 1974.

⁸ Usp. analogan teorijski stav: Miroslav Kravar, *Marulićeva 'Davidijada' u hrvatskom prijevodu*, »Umjetnost riječi«, br. 1, Zagreb 1976, str. 4.

⁹ V. Petar Guberina: *Stilistika*, Zagreb 1967, str. 6, 7, 8.

¹⁰ *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta*, preveo Stari zavjet Gj. Daničić, Novi zavjet preveo Vuk Stef. Karadžić, izd. Britanskoga i inostranoga biblijskog društva, Njujork i London 1950; svi su primjeri navođeni prema ovome izdanju, rimskim je brojkama označena glava, arapskim stavak; sva su isticanja u svim navodima moja — K. P.

7: — Vezasmo snoplje u polju, pa moj snop usta i ispravi se, a vaši snopovi idahu u naokolo i klanjahu se snopu mojemu.

9: — Poslije opet usni drugi san, i pripovjedi braći svojoj govoreći: usnih opet san, a to se sunce i mjesec i jedanaest zvijezda klanjahu meni.

XL, 9: — I starješina nad peharnicima pripovjedi san svoj Josipu govoreći: snih, a preda mnom čokot; XLI, 1: A poslije dvije godine usni Faraon, a on stoji na jednoj rijeci.

Primjer XXXVII, 7. primjer je gdje se upotrebljuje legitimna, pretačljiva, normalna i normativna adverbzivna parataksa s veznikom *a*; stilistički on je neobilježen, neutralan; no s primjerom 9. tomu više nije tako; upotrijebljen je tu jedan manje čestotan, no u korpusu usmene predaje formulaičan model naracije, eminentno stilogen. Registrira ga i Maretić: — Mjesto *a*, kad se hoće da izreče što nenadano, govori se *a ono* ili (češće) *a to*, npr. [...] carev sin uzme goluba te ga raspори, *a to* u golubu vrabac, nar. prip. 62; oni malo idu u napredak niz Grahovo, niz polje široko, dok dođoše bijelu čadoru, *a to* Vuče sjedi pod čadorom, nar. pjes. 3, 379; podiže oči svoje i pogleda, *a to* čovjek stoji prema njemu s golijem mačem u ruci. Daničić, *is. nav.* 5. 13.¹¹ Maretić ne spomenu očitо: da u takvoj vezi ono *ono* i *to* nisu više demonstrativi nego da su to funkcionalno partikule, ali im je stilističnost i te kako istakao onim: »kad se hoće da izreče što nenadano«. No stilističnost Daničićeva prevođenja upravo ekspandira u primjerima XL, 9: [...] snih, *a* preda mnom čokot; i XLI, 1 : [...] usni Faraon, *a* on stoji na jednoj rijeci; i ne samo stilističnost već i estetičnost sugestivna, pjesničkog pripovijedanja gdje se sintaktičkim jednostavnim sredstvom, relacijskom riječju: adverbzivnim *a* — naracija iz sfere realnosti, aktualnosti, prenosi u sferu oniričke virtualnosti!! Maestro Daničić!

Zbog kurioziteta, a dakako i zbog komparativno-kontrastivne spoznaje o mogućnostima i nemogućnostima prevođenja, ogleđajmo tek posljednja dva primjera, XL, 9. i XLI, 1 u različitim ostvarajima drugih, sve znanih prijevoda:

— Onda je glavni peharnik ispriповjedio Josipu svoj san: Sanjao sam *da* je preda mnom lozov trs.

— Poslije dvije godine usni Faraon *da* stoji pokraj Nila.¹²

Na prvi se pogled vidi: gdje je u Daničića bila pripovjedna začudnost, u supostavljenome prijevodu je stilistički neutralna, estetički nulta inačica puke izvještajnosti, referencijalnosti izražene eksplikativnom hipotaksom s pomoću veznika *da*.

Latinska verzija istih alineja nema hipotakse uopće: u prvom navratu ima upravni govor (XL, 9):

— Et narravit princeps vinariorum somnium suum ipsi Joseph, et dixit: In somno meo erat vitis in conspectu meo ...

¹¹ *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, izd. Matica hrvatska, Zagreb 1963, § 493, str. 535/6.

¹² *Biblija, Stari i Novi zavjet*, izd. Stvarnost, Zagreb 1969.

U drugome navratu nema ni upravnoga govora, već se nižu asindetske paratakse (XLI, 1):

— Et factum est post biennium dierum, Pharao vidit somnium. Videbatur sibi stare super flumen.¹³

I čuveni Lutherov prijevod — dakako, riječ je samo o respektivnim dvama primjerima iz *Geneze* — lišen je poetičnosti te sveden na ton izvještajnosti ostvarujući u prvome navratu eksplikativnu hipotaksu s veznikom *daß*:

— DA erzelet der oberst Schenck seinen traum Joseph / vnd sprach zu jm / Mir hat getreumet / Das ein Weinstock fur mir were /; u drugom navratu tomu je isto tako samo ovaj put s veznikom *wie*:

— VND NACH ZWEIEN JAREN HATTE PHARAO EINEN Trawm / (*Wie er stünde am wasser*).¹⁴

U engleskome jednom suvremenom prijevodu američke verzije isto je kao i u latinskome na obojim mjestima: prvo upravni govor, a onda asindetska usporednost:

— Then the chief cupbearer told Joseph his dream. »In my dream« he said, »I saw a vine in front of me.«

— After a lapse of two years, Pharaoh had a dream. He saw himself standing by the Nile.¹⁵

Na obojim respektivnim mjestima ruski i francuski po jedan prijevod imaju — vjerujem koincidentalnu tek — ali ipak zajedničkost, gotovo istost:

— I rasskazal glavnyj vinočerpjij Josifu son svoj, i skazal emu: mne snilos': vot vinogradnaja loza preda mnoju; (Le chef des échantons raconta son songe à Joseph, et lui dit: Dans mon songe, voici, il y avait un cep devant moi.)

— Po prošestvii dvuh let faraonu snilos': vot, on stoit u reki.¹⁶ (Au bout de deux ans, Pharaon eut un songe. Voici, il se tenait près du fleuve.)¹⁷

Svejedno ako je i slučajno, ali: frapantno je podudarno ovo rusko-francusko prevodilačko rješenje za prijenos dviju priča o snovima: ni bezličnošću hipotakse, ni ravnodušnošću asindetske paratakse ili uprav-

¹³ *Vetus testamentum graece et latine*, editum juxta exemplar originale vaticanum, tomus primus, Parisiis M DCCC LXXVIII.

¹⁴ D. Martin Luther, *Die gantze Heilige Schrift, Deutsch*, Wittenberg M D XLIIII; Letzte zu Luthers Lebzeiten erschienene Ausgabe, Rogner & Bernhard, München 1972.

¹⁵ *The New American Bible*, translated from the original Languages with Critical Use of All the ancient Sources by Members of the Catholic Biblical Association of America, New York 1970.

¹⁶ *Biblija, Knigi Svjaščennogo pisanija Vethogo i Novogo zaveta*, kanoničskoe, izd. Amerikanskoe biblejskoe obščestvo, N'jujork 1948.

¹⁷ *La Sainte Bible* qui comprend l'Ancien et le Nouveau testament, traduits sur les textes originaux hébreu et grec par Louis Second, Paris 1938.

noga govora (kao što je u navedenim verzijama: hrvatskoj, njemačkoj, latinskoj ili američkoj), a ni da bi blizu daničićevskoj (pučkoštokavskoj?!) ingenioznosti prevodilačkoj sa začudnom adverzarijom — ruski i francuski prijevodi imaju, dopustimo, stilistički čak jaču, izrazitiju, obilježenu prijevodnu dovrtljivost, imaju usklik: *vot! Voici!* Da, stilistički je to obojenije, no umjetnički ostaje inferiornije.

Kad je već pri ruci, i pod filološkim te stilističkim sitnozorem, primjer XL, 9 podaje se još jednome zgodnom prijevodnom uspoređivanju: dok je svih šest navođenih prijevodnih inačica sintagme: *starješina n a d peharnicima* (*glavni peharnik, princeps vinariorum, oberst Schenck, chief cupbearer, glavnyj vinočerpj, chef des échansons*) morfološki ili sintagmatski ekvivalentno, jedini je Daničićev iznimka: on je onim, lingvistički sintetičkim, pomoćnim *nad* bliži supstanciji sadržaja, bliži zbilji pojma nadređenosti (*starješina*) i podređenosti (*peharnik*); Daničić je, opet: i stilističkiji, i poetičniji.

Dok smo još u riječi o biblijskim snovima, da primetnemo još jedan stilografskoanalitički opažaj, pa i vrednovanje; u istoj, *I knjizi Mojsijevoj koja se zove Postanje* (usput: *Postanak* u verziji izd. 'Stvarnost' izražuje finitivnost, dovršenost; Daničićevo *Postanje* pak sugerira procesualnost) u već navođenom mjestu (XXXVII, 9) imamo:

— [...] *usnih* opet *san*, a to se [...]; u svim uspoređivanim prijevodima ima kako slijedi:

— [...] Još sam jedan *san* *usnio*. Pazite! [...]

— [...] *Ecce somniavi somnium* aliud: *Tamquam* [...]

— [...] *Ich habe noch einen Traum gehabt* / *Mich dauchte* [...]

— [...] »*I had another dream*«, he said; »*This time* [...]

— [...] *Vot, ja videl ešče son: vot* [...]

— [...] *J'ai eu encore un songe! Et voici* [...]

Dakle! Samo u srpsko-hrvatskoj i u latinskoj verziji ostvarena je etimološka figura *usniti san / somnium somniare*, dok je u pet ostalih ili to ostvariti nemoguće (ili je zanemareno); tamo je, kao što pratimo: *Traum haben, to have a dream, videt' son, avoir un songe*.

*

Višejezičnog stilografskoga omjeravanja Daničićeva prijevoda *Staroga zavjeta* — neka je zasad dosta! No, osvrnimo se još ponešto na taj prijevod kao samostalno djelo, tekst — kako je rečeno — *sui generis* te ga stilografski još malo proanalizirajmo u njemu samome. I pridružimo spoznaju o povijesnoj uvjetovanosti stilskih postupaka, o njihovoj fleksibilnosti, dinamičnosti: štošta što je stilematsko u vremenu nastanka prijevoda — nije to i danas, za suvremeni jezični senzibilitet i suvremeno jezično stanje; i: *više versa*: što je Daničiću normom, nama je danas to stilemom.

2. 'Slavenski' genitiv i predikativni instrumental

Oba su ova padeža uvijek besprijedložna: kad je negiran glagol te slijedi objekt — u Daničića uvijek je u genitivu; kad je imenica dio predikata — najčešće je u instrumentalu; mada je to Daničićevu tekstu normom, mi to danas osjećamo stilističkim, a Daničićev tekst svečanim, majestetičnim — kako biblijskom tekstu i priliči; primjerice:

XXXVII, 4: — A braća videći gdje ga otac ljubi najvećma između sve braće njegove, stadoše mrziti na nj tako da mu ne mogahu *lijepo riječi* progovoriti.¹⁸

XLVII, 22: — Samo ne kupi *svećeničkih njiva*; jer Faraon odredi dio svećenicima, i hranjahu se od svojega dijela, koji im dade Faraon, te ne prodaše *svojih njiva*.

Određena se i beziznimno javljaju genitivi uz negirane glagole: ... ne mogahu *lijepo riječi* progovoriti, ... ne kupi *svećeničkih njiva*, ... ne prodaše *svojih njiva*; suvremeni, pogotovu urbani štokavski uzus mahom bi ove genitive preinačio u akuzative: *lijepu riječ*, *svećeničke njive*, svoje *njive*.

Predikatni pak instrumental Daničić upotrebljuje primjerice ovako:

XLV, 8: — I tako nijeste me vi opravili ovamo nego sam Bog, koji me *postavi ocem* Faraonu i *gospodarem* od svega doma njegova i *starješinom* nad svom zemljom Egipatskom.

Preinačeni prema suvremenom jezičnom senzibilitetu i čestotnijoj uporabi u većine suvremenih govornika — ovi bi predikativni instrumentali zacijelo bili prijedložni akuzativi: za oca, za gospodara, za starješinu; no ni Daničić sâm ne stavlja uvijek imenski predikat u instrumental, nego ga varira nominativom:

XXXVII, 8: — Tada mu braća rekoše: da ne ćeš još *biti car* nad nama i zapovijedati nam?

Motivaciju za izmjenjivanje sad predikatnog instrumentala, sad istoga takva nominativa vidim u Daničićevu profinjenu jezičnom osjećanju da jedno te isto sredstvo mogućega stilističkoga pojačanja ne eksploatira do mjere (neukusne) jednolikosti.

Prilika je da u povodu posljednjih nekoliko primjera istaknemo još jednu Daničićevu stilsku značajku koja će i opet zasvjedočiti o njegovoj izražajnoj vrsnoći: statistička je činjenica da su sintagme imenice s pridjevom ili imenice s posvojnomo zamjenicom — ponajčešće u prijetnomome redu: zemljom *Egipatskom*, braće *njegove* ... Stilografska je jedna spoznaja: što su koji izbori u jeziku čestotniji, to su potencijalno manje stilistički obilježeni; kako su, dakle, spomenute sintagme u Daničićevu prijevodnome tekstu pretežito invertne bivajući tako gotovo normom u njega, inverzija je tu na nultom stupnju stilističke obilježenosti; i obrnuto: stilističke su, za Daničićev stil, upravo pojave redovnoga reda pridjeva ili posvojne zamjenice uz imenicu, kao što je u primjerima: *sve-*

¹⁸ I ovaj je, i dalji će primjeri jednako biti iz *Knjige Postanja (Postanka, Geneze)*.

čeničkih njiva, svojega dijela; jezičnoizražajno ugibanje monotoniji a utjecanje onoj *variatio* koja *delectat* u jednoj te istoj alineji *Knjige o Jobu*, uzorno se potvrđuje:

I, 15: — I gdje je sada nadanje *moje*? *moje* nadanje ko će vidjeti?

Usporedimo li ovu pojavu sa statističkom činjenicom o redu riječi u, obično dvočlanim, atributskim sintagmama s imenicom u pratnji adjektiva ili posesiva, prepoznat ćemo da je nama suvremena, i govorna i pisana, čak spontana norma upravo suprotna: nepremetnutost je čestotnija od premetnutosti; odatle i zaključak o stilističnosti: što je Daničiću pojačanje — nama je izražajno neutralna normala, i obratno; uzoran i uzorkovit primjer o dijalektičnosti stilema unutar istoga jezika, ono dijalektično shvativši doslovno etimološki, što će reći: vješto u raspravljanju, dosjetljivo i doskočljivo!

3. Poimeničenje pridjeva — stilem

Ovo, da sada kažemo latinskim nazivljem: ovo supstantiviziranje adjektiva kao stilsko sredstvo, poput tolikih drugih Daničićevih stilskih postupaka, potječe od izravnog nasljedovanja stila usmene štokavske tradicije; primjerice, kao u ovim dvjema pučkim poslovicama što je:

— Kloni se *luda* kao i *sveta*.

— *Ludi* boj biju, a *mudri* vino piju.

U Daničića ovaj postupak odabira različitih oblika riječi za izražavanje i misli-stvarnosti poprima svoju maksimalnu izražajnu, stilističku dakle, vrijednost upravo u varijacijama; kao što je npr. u *Knjizi o Jobu*:

V, 2: — Doista, *bezumnoga* ubija gnjev, i *ludoga* usmrćuje srdnja.

V, 3: — Ja vidjeh *bezumnika* gdje se ukorijenio . . .

Kontekstualno je ovdje maksimalno iznijansirana uporaba: poimeničeni pridjevi: *bezumnoga* i *ludoga* ovdje su generalizacije, 'vraćen' ime-nički *bezumnik* ovdje je situacijska konkretizacija.

Ujedno nas ovi primjeri mogu utvrditi u spoznaji o nadilaženju, o relativnosti tradicionalne striktno gramatičke podjele na podvojene i kao neprožimljive kategorije riječi. Važan element ukidanja (premašivanja) odvojenosti jezičnih elemenata jeste kontekst.¹⁹ No okrenimo dijalektički: kontekst, istina, dokida funkcionalnu podvojenost kategorija riječi, no kadikad jē, baš podvojednost, upravo determinira kao po zakonu prožimanja suprotnosti. Posvema je prikladan primjer da se rečeno prikaže opet u *Knjizi o Jobu*:

I, 10: — Rika *lavu*, i glas *ljutom lavu* i zubi *lavićima* satiru se.

¹⁹ V. Petar Guberina: *Povezanost jezičnih elemenata*, Matica hrvatska, Zagreb 1952, str. 223—31.

Posvojnost se ovdje stilistički osobito ističe dativom pripadanja (rika *lavu*), a svedena bi bila na stilističku neutralnost drugim dvama mogućim izborima: posvojnim genitivom (rika *lava*) ili posvojnim pridjevom u nominativu (*lavlja* rika); ovakav izbor očito da je diktirao kontekst: uzevši pridjev *ljut* za imenicu *lav*, jezična se gramatička mogućnost preoblike u pridjevsku nominativnu sintagmu jednostavno dokida: *ljuti lavlji* glas ne bi više bio glas *ljutoga lava* (posvojni genitiv); ostala je, dakle, kontekstualno jedina i najizraženija, 'najstilističkija' mogućnost, ona koja i jest: glas *ljutom lavu*; (slično je i s preoblikom dativske sintagme *zubi lavićima*; može ona biti samo u genitivu: *zubi lavića*, ali s pridjevskim nominativom: *lavićji/lavić(s)ki* — više ne). Još jedan primjer stilističkoga dativa pripadanja iz *Knjige proroka Jeremije*:

II, 31: — O rode! vidite riječ Gospodinovu; bijah li pustinja *Izraelu* ili mračna zemlja?

Uzorci za ovakve stilističke nijanse i opet su nalažljivi u pučkoj štokavskoj usmenosti:

- to začule *begu* sluge
- sjedi mlada *kuli* na pendžeru,
i fata se *boru* za ogranke
- izvadi ga *vodi* na obalu.²⁰

4. Veznička polifunkcionalnost kao birana izražajnost

Vratit ćemo se opet primjerima iz *Prve knjige Mojsijeve* (koja se zove *Postanje*):

XXXVII, 4: — A braća videći *gdje* ga otac ljubi najvećma između sve braće njegove, stadoše mrziti na nj.

30: — A iza njih nastae sedam gladnijeh godina, *gdje* će se zaboraviti sve obilje u zemlji Egipatskoj, jer će glad satrti zemlju.

XLIII, 30: — A Josipu goraše srce od ljubavi prema bratu svojemu, te brže potraži *gdje* će plakati, i ušav u jednu sobu plaka ondje.

Sve su tri navedene zavisne rečenice povezane mjesnim prilogom *gdje* kao veznikom; no mjesno značenje izvjesno je tek u posljednjem primjeru (potraži *gdje* će plakati) premda je i ta rečenica preobličljiva u relativnu: potraži mjesto *na kojem* će plakati; prva rečenica daje se preoblikovati

— u objasnidbenu: A braća videći *da* (ili: *kako*) ga otac ljubi . . .; druga se pak daje višestruko preoblikovati:

— u parataksu: — . . . sedam gladnijeh godina *te* (*pa*) će se zaboraviti . . . (no i ta je parataktičnost, kopulativna, ipak i hipotaktična, konzekutivna);²⁰

²⁰ Sva tri primjera za dative pripadanja preuzeta su iz Maretićeve *Gramatike*, str. 580.

trijebi ne trenutni već trajni glagolski oblik — u toj se protivštini i srazu čak oblika (vremenskog) i vida (glagolskog) očituje visoka izražajnost; navedeni primjeri (*prohodih / obilazih*) oblički su trenutni, vidski trajni, pa zbog toga zadržavaju i refleks finitivnosti (završno-svršenosti) i refleks procesualnosti (razvojnosti, evolutivnosti, dakle: trajnosti).²²

Dok je još riječi o glagolskim oblicima i njihovoj stilističkoj vrijednosti, da primetnemo svega jedan primjer u kojemu se manifestira rijetka a time izražajno vrsna *infinitivna konstrukcija*:

(Geneza) XLV, 2: — Pa *briznu plakati* tako da čuše Egipćani, ču i dom Faraonov.

Pretkazljiva je, čestotnija, dakle na nultom stoga stupnju stilističke obilježnosti inačica koja bi dvočlanu glagolsko-glagolsku Daničićevu sintagmu (*briznuti plakati*) zamijenila također dvočlanom, ali manje izražajnom glagolsko-imeničkom sintagmom (*briznuti u plač*).²³

U posljednjoj naumljenoj ilustraciji stilskih vrednota Daničićeva prijevoda još jednom ćemo se uteći komparativno-kontrastivnu oglédanju s prevodilačkim rješenjima u drugim jezicima ovdje već navođenih verzija; bit će posrijedi afirmacija jedne strukturne prednosti hrvatskoga ili srpskoga koja prednost potječe od slobodnijega reda riječi sve kad su to riječi-riječe kojima je slijed fiksiraniji, posrijedi će biti:

5. Ritmizacija i simbolizacija enklitikom

(Geneza) XLVIII, 12: — A Josip odmače *ih* od koljena njegovijeh i pokloni se licem do zemlje.

— Et eduxit eos Joseph a genibus ejus, et adoraverunt in faciem super terram.

— Vnd Joseph nam sie von seinem schos/ vnd neiget sich zur erden/ gegen sein angesicht.

— Joseph removed them from his father's knees and bowed down before him with his face to the ground.

— Joseph les retira des genoux de son père, et se prosterna en terre devant lui.

— I otvel ih Josif ot kolen ego, i poklonilsja emu licem svojim do zemli.

— Josip *ih* tada skine s njegovih koljena i duboko se, sve do zemlje, nakloni.

A Josip, taj sin Jakovljevi, po biblijskom predanju u egipatsko ropstvo prodan od ljubomorne braće svoje, no tamo se uzdigav sposobnošću i značajnošću svojom do najuglednijeg vrhovništva u faraonskoj upravi,

²² Za usporedbu: već navođeni prijevod u izdanju Stvarnosti ima na ovome mjestu čiste perfektive, stilistički — dakle — očito neobilježeniye: — Jahve tad upita Satana: »Odakle dolaziš?« — »Evo *proдох* zemljom i *obidoх* je«, odgovori on (str. 587).

²³ A tomu je tako i opet u prijevodu u izdanju Stvarnosti: — *Briznuo je u glasan plač*, da su ga i Egipćani mogli čuti (str. 37).

Josip je taj *tek* u Daničićevu prijevodu i simbolički uzvišen te izoliran: jezično-ritmički-stilistički; namještajem enklitike: — A Josip || odmače ih ... Da ta enklitika (ih) nije gdje jest, ni stanke u izgovoru, toj ritmičkoj izoliranosti i simboličnosti Josipove osobe — ni traga ni glasa; baš kao što je u ritmički, stoga i simbolički, u stilistički neutralnoj i samo referencijalnoj, izvještajnoj verziji u (prijevodu 'Stvarnosti'): — Josip *ih* tada skine ... Ponovo: magistralni, maestralni Daničić!!

Da to stilsko sredstvo isticanja namještenjem enklitike nije mehanizirano, formulaizirano, svjedoče druge neke pozicije gdje je red i slijed enklitike najlegitimniji, najpretkazljiviji, izražajno neutralan, zacijelo daničićevski voljno nulti, pa je po tome onoj prvoj inačici cijena to veća:

XLIV, 15: — A Josip *im* reče: šta ste učinili? Zar nijeste znali da čovjek kao što sam ja može za cijelo doznati?

I XLV, 21: — I sinovi Izraelovi učiniše tako; i Josip *im* dade kola, po zapovijesti Faraonovoj; dade im i brašnjenice na put.

I doista naš posljednji primjer za ilustraciju bit će analogna tipa (gdje je posrijedi stilski efekt proklizom) samo s još objasnidbenih dataka; prvo primjer:

XLVIII, 17: — A Josip || *kad* vidje gdje otac metnu desnu ruku svoju na glavu Efraimu, *ne bi mu milo*, pa uhvati za ruku oca svojega da je premjesti s glave Efraimove na glavu Manasijinu.

Osobito je ovdje to što je u funkciji proklitike inače tonička riječ (*kad*), pa su posrijedi dva takta i dva fonetička bloka, fonetički i pisano: *Ajòsip — kadvidje ...*; no tu je još uzbudljivija, još kurioznija osobitost: dosljedni poštovalac gramatike Daničić napravi *a n a k o l u t*, *per definitionem*: »stavak, u kojem je poremećen pravilan savez, tako da se svršetak gramatički ne slaže s početkom; nepravilni rečenični skup u kojemu ovaj ili onaj dio stoji i u obliku koji ne odgovara ostalome, npr. *rana, koja* još pod zavojem stoji, *nju je* lasno pozlijediti. *Anakolut* je nepravilan i pogrešan«. ²⁴ (*Sic!*)

A baš tom 'nepravilnošću i pogrešnošću', antigramatičnošću tòm đstvāri Daničić ritmičko-stilistički efekt; pravilnom i bespogrešnom preinakom dobit ćemo referencijalnu verziju vrsti: — A *kad* je vidio da je otac metnuo svoju ruku na Efraimovu glavu, *Josipu nije bilo milo ...*

Pitanje o tome da li izbor i postupak Daničićev bijahu voljni ili tek po slučaju, možda i po omašci, pitanje je irelevantno.

*

Daničićev već spomenuti biograf, Miodrag Popović, ovako se oduševio njegovim prijevodom *Staroga zavjeta*:

²⁴ V. Rikard Simeon: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I, Matica hrvatska, Zagreb 1969, *sub voce*: *a n a k o l u t*, str. 63.

— Njemu, većito skromnom Daničiću [...] nenadmašnom umetniku srpskohrvatske reči, duguje naša književnost i nezaboravni prepev Solomonove *Pesme nad pesmama*:

II, 10. *Progovori dragi moj i reče mi: ustani, draga moja, ljepotice moja, i hodi.*

11. *Jer gle, zima prođe, minuše daždi, otidoše.*

12. *Cvijeće se vidi po zemlji, dođe vrijeme pjevanju, i glas grličin čuje se u našoj zemlji.*

13. *Smokva je pustila zametke svoje, i loza vinova ucvala miriše. Ustani, draga moja, ljepotice moja, i hodi.*

14. *Golubice moja u rasjelinama kamenijem, u zaklonu vrletnom! daj da vidim lice tvoje, daj da čujem glas tvoj, jer je glas tvoj sladak i lice tvoje krasno.*

[. . .]

17. *Dok zahladi dan i sjenke otidu, vrati se, budi kao srna, dragi moj, ili kao jelenče po gorama razdijeljenijem.*

Nikada dotle u pisanom tekstu nije narodni jezik lepše i čistije zazvonio nego u Daničićevim prepevima lirskih mesta *Staroga zavjeta*. Ti prepevi i danas pretstavljaju pravo otkrovenje poetskih svežina i izražajnih lepota našeg jezika, za koji je Daničić tvrdio da je srpski ili hrvatski.²⁵

*

Završno: imamo pravo Daničićev prijevod *Staroga zavjeta* uzimati kao književni, pjesnički tekst *sui generis* bez obzira na njegov utvrđeni latinski prijevodni predložak.

On je doista cjelina za sebe, jedinstven u svome književnom izrazu, neponovljiv, a preinaka mu nikakvih ne treba;²⁶ dokumenat je *summae expressionis 'štokavianaee' classicae*.

Z u s a m m e n f a s s u n g

DANIČIĆS ALTES TESTAMENT

Der Aufsatz behandelt einige in Daničićs serbokroatischer Übersetzung des Alten Testaments angewandte stilistische Verfahren; die Übersetzung wurde nach lateinischer Vorlage angefertigt und 1870 von der Britischen Bibelgesellschaft gedruckt.

²⁵ *Nav. djelo*, str. 194/5.

²⁶ Time ne kažemo: ne treba novih i uvijek novih prijevoda; svima prijevodima kojima je kulturna vrijednost trajna — tako je i s *Biblijom* — zámjene novima prijeka su potreba; da se prilagode aktualnom jezičnom senzibilitetu i aktualnom književnom ukusu. (Usp. o tom i: R. Katičić, *nav. članak*.)

Die stilistischen und poetischen Werte der aus dieser Übersetzung ausgewählten Stellen werden unabhängig vom Original behandelt, aufgrund der Voraussetzung, daß jede literarische Übersetzung ein selbständiger dichterischer Text sui generis ist.

Ständige Vergleiche der analysierten Textteile der Übersetzung mit der serbokroatischen Volksdichtung erweisen Daničićs meisterhafte Kenntnis und Beherrschung der Ausdrucksmittel der Volkssprache, während folgerichtig durchgeführte Vergleiche mit der Übersetzung der Vulgata sowie mit deutschen (Luther), englischen, französischen und russischen Übersetzungen des Alten Testaments Daničić an den behandelten Stellen als größeren Meister stilistischer Ausdruckskraft erkennen lassen.

Die in den analysierten Textstellen herausgestellten stilistischen Verfahren Daničićs betreffen den Gebrauch der Konjunktionen, des adjektivischen und pronominalen Attributs, der figura etymologica, der Kasus (Genitiv, Instrumental, Dativ), der Verbalformen (Aorist, Imperfekt, Infinitiv), sowie die von Daničić geübte Rhythmisierung und Symbolisierung der Enklitika.

Die Schlußfolgerung ist, daß Daničićs Übersetzung des *Alten Testaments* eine *summa expressionis 'štokavianae' classicae* bildet.